

Aatevirtauksia ja elämänvaiheita 1700-luvulla

Laura Hollsten ja Johanna Wassholm

*

Jyrki Heino antaa esseessään ”Ontuvan luutnantin matkassa Porthanin päiviin” elävän kuvan 1700-luvun lopun Turusta ja kauden aatevirtauksista. Esseessä ei esiinny ainoastaan kuvitteellinen sankari, ontuva luutnantti Carl Wennehielm, joka on tuttu Heinon 1700- ja 1800-luvun vaihteeseen sijoittuvista rikosromaaneista, vaan myös joukko enemmän tai vähemmän tunnettuja hahmoja: kuvataiteilija Alexander Lauréus (1783–1823), alkemisti August Nordenskiöld (1754–1792) ja okkultisti Gustaf Björnram (1745–1801). Yhteistä kaikille oli se, että he olivat opiskelleet Kuninkaallisessa Turun Akatemiassa 1700-luvun jälkipuoliskolla. Heino vertaa Nordenskiöldiä ja Björnramia Turun Akatemiassa vaikuttaviin tieteellistä maailmankatsomusta edustaviin oppineisiin Henrik Gabriel Porthaniin (1739–1804) ja Johan Gadoliniin (1760–1852), jotka tekivät elämäntyönsä akatemiassa. Lauréuksen opettajana Turussa toimi piirustusmestari J.E. Hedbergin, joka on maalannut tunnetun muotokuvan H. G. Porthanista. Piirustusmestari opetti harjoitusmestarlaitoksessa, jossa toimi myös kielten, miekkailun, ratsastuksen ja tanssin harjoitusmestarit. Opiskelijat saivat siis monipuolisen koulutuksen.

Turun akatemiassa opiskelleet henkilöt sijoituivat monenlaisiin tehtäviin yhteiskunnassa, joskin koulutus oli suunnattu valtion hallintoa silmällä pitäen. Björnramin ja Nordenskiöldin elämänvaiheet olivat värikkäät. Savosta kotoisin oleva Björnram opiskeli Turussa vuonna 1768, ja hänelle myönnettiin todistus oikeustieteen opinnoista seuraavana vuonna. Hänen tiedetään toimineen asianajajana Suomessa ja kotiopettajana Tukholmassa sekä kirjurina ja kuninkaan tulkkina rannikkolaivastossa (Björnram oli sotilasarvoltaan kersantti). Hän seurusteli vapaamuurareiden kanssa, ja hänet tunnettiin henkienmanaajana ja ihmeidentekijänä. Björnram esiintyi istunnoissa, joihin osallistuivat sekä Kustaa III että Kaarle-herttua. Björnram lienee ollut läheisessä suhteessa kuninkaaseen, joka nimitti hänet protokollasihteeriksi vuonna 1781. Björnramin läheinen suhde valtaapitäviin osoittaa kiinnostavasti, että hyödyn aikakaudella ennustusta harrastavat, henkimaailman kanssa tekemisissä olevat henkilöt nauttivat arvonantoa.

Kustaa III antoi tukensa myös August Nordenskiöldille varustamalla hänelle laboratorion alkemistisia kokeiluja varten. Nordenskiöld oli opiskellut mineralogaa, metallurgiaa, vuoritointia ja yleistä lakioppia, ja hänen opinnäytetyönsä *Försök til en kemisk och metallurgisk afhandling om tennets och dess malms beskaffenhet* valmistui vuonna 1772. Hän työskenteli vuorikollegiossa Tukholmassa ja Suomen vuoripäällikkönä 1782. Samaan aikaan hän kiinnostui yhä enemmän alkemiasta ja Swedenborgin opeista. Tähän vaikutti erityisesti matka Lontooseen, jossa Nordenskiöld tapasi alkemisteja. Lopulta hän luopui virastaan Suomen vuorimestarina ja omistautui alkemialle, jota harjoitti Uudessakaupungissa ja Tukholmassa. Nordenskiöld seurusteli todennäköisesti samoissa piireissä kuin Björnram. Hänen kiinnostuksensa mystiikkaan

yhdistyi unelmaan paremmasta yhteiskunnasta. Nordenskiöldin yhteiskunnalliset ihanteet ilmenevät paitsi hänen kirjoituksistaan myös siitä, että hän osallistui Pariisissa Bastiljin valtauksen vuosipäivän kunniaksi järjestettyihin tanssiaisiin vuonna 1790. Hän hahmotteli kaikkien ihmisten tasa-arvoon perustuvan yhteiskunnan, jota hän pyrki toteuttamaan saatuaan paikan englantilaisen, Länsi-Afrikkaan suuntautuvan tutkimusretken mineralogina 1792. Unelmayhteiskunta ei kuitenkaan toteutunut, vaan Nordenskiöld menehtyi sairauteen Freetownissa vuonna 1792.

Porthan ja Gadolin pysyivät Suomessa ja omistautuivat tieteelle. Nämä tunnetut oppineet elivät huomattavasti sovinnaisemman elämän kuin Björnram ja Nordenskiöld. Tieteellisen toimintansa ohella sekä Porthan että Gadolin tunnetaan siitä, että he kokosivat merkittävät kirjakokoelmat. Vanhan akatemian laajasta kirjastosta, joka oli suurelta osin Porthanin toiminnan seurausta, on Turun palon jälkeen jäljellä 729 nimekettä 483 niteessä. Ne kuuluvat nykyään kansalliskirjaston Aboica-kokoelmaan. Johan Gadolinin kirjasto, jota Eva Costiander-Huldén tarkastelee lähemmin artikkelissaan ”Johan Gadolins boksamling – analys av ett unikt professorsbibliotek”, on ainutlaatuinen, koska se säästyi tulipalolta. Kirjasto, jota on pitänyt hallussaan kolme turkulaista professorisukupolvea, käsittää 3 300 nidettä. Kokoelman kirjat ovat kuuluneet Johan Gadolinin lisäksi hänen isälleen, professori ja piispa Jacob Gadolinille (1719–1802) sekä professori ja piispa Johan Browalliukselle (1707–1755), joka oli Johan Gadolinin appi. Gadolinin kirjasto liitettiin vuonna 2017 kansalliseen Unescon Maailman muisti -rekisteriin.

Porthanin edustamat aatevirtaukset levisivät laajemmin ensimmäisen Suomessa julkaistun sanomalehden *Tidningar Utgifvne af et Sällskap i Åbo* välityksellä. Lehden vaikutukset 1800- ja 1900-luvun alun lehdistöön on Heli Rantalan ”’Porthanin lehti’ ja otteita sen myöhemmästä elämästä” -artikkelin aiheena. Samalla kun artikkeli osoittaa, miten Porthanin perintö näkyy myöhemmissä lehdissä, se havainnollistaa kiinnostavasti, miten historiantutkimuksen ja informaatioteknologian yhdistäminen mahdollistaa uuden menneisyyttä koskevan tiedon luomisen.

Jos Porthan ja Gadolin edustavat tieteellisyyttä ja rationaalisuutta ja Björnram ja Nordenskiöld mystiikkaa ja henkimaailmaa, voidaan Nathanael Gerhard af Schultén (1750–1825) laskea edellä mainittuihin. Hänen uransa muistuttaa kuitenkin Nordenskiöldin karriääriä siinä mielessä, että myös af Schultén oli virkauralle suuntautuva laajasti oppinut mies. Yhteistä Gadolinin kanssa oli vuorostaan kiinnostus tieteellisen tiedon käytännön sovelluksiin. Emil Kaukosen artikkeli ”Blicken från norr – Nathanael Gerhard af Schultén och fregatten *Dianas* expedition till Medelhavet 1786–1787” tarkastelee Schulténin Välimeren-matkaa *Diana*-fregatilla vuosina 1786–1787 sekä hänen rooliaan Italiaa ja Marokkoa käsittelevän tiedon muovaajana ja välittäjänä maassamme. Schultén julkaisi useita Suomen ja Ruotsin rannikoita käsitteleviä kartografisia töitä, joissa hän korosti uusimpien astronomisten laitteiden hyödyllisyyttä maantieteellisen paikantamisen apuna. Hänet nimitettiin astronomian dosentiksi 1792 ja Pohjantähden ritarikunnan ritariksi 1799, ja hänen sotilaalliseen, tieteelliseen ja valtiolliseen elämäänsä liittyvät saavutukset jatkuivat 1800-luvulla. Yhteistä Schulténille ja Nordenskiöldille oli se, että molemmille tarjoutui mahdollisuus matkustaa Afrikkaan: Schultén matkusti Marokkoon ja Nordenskiöld Sierra Leoneen. Siinä missä Nordenskiöld ihanoi paikallista väestöä ja kirjoitti, että maa oli paratiisi,

Schultén kauhisteli Marokon kurjuutta. Italian kulttuuriaarteita ihailevan ja Marokosta halveksivaan sävyyn kirjoittavan Schulténin voidaan ajatella edustavan ajalleen ominaisia arvoja, mutta myös swedenborgilainen alkemisti Nordenskiöld voidaan liittää aateperintöön, joka edustaa henkisyyttä, tasa-arvoa ja utopismia.

Porthan ja Gadolin kuuluvat tieteen historian keskeisiin nimiin. Schultén on tuntemattomampi, ja siksi Kaukosen artikkeli on tervetullut lisä Schulténia koskevaan tutkimukseen ja 1700-luvun henkilöhistoriaan yleensä. Samalla on tärkeää huomioida myös marginaalisemmat hahmot, kuten Björnram ja Nordenskiöld. Tutkimalla monenlaisia ihmisiä ja aikakaudella vaikuttavia joskus ristiriitaisiakin aatevirtauksia kasvaa ymmärrys niitä edellytyksiä, mahdollisuuksia ja haasteita kohtaan, joita he kohtasivat. Kuten *Auraican* sivuilla monesti, tämän numeron artikkeleissa esiintyvät henkilöt olivat Kuninkaallisen Turun Akatemian kasvatteja. He olivat miespuolisia ja usein ainakin keskimääräistä paremmin toimeentulevista perheistä. Silti yhtäläisyydet ja eroavuudet heidän välillään kertovat paljon 1700-luvun aatemaailmasta.

Laura Hollsten

FT, dosentti, Allmän historia. Åbo Akademi
laura.hollsten (apud) abo.fi

Johanna Wassholm

FT, dosentti, Allmän historia. Åbo Akademi
johanna.wassholm (apud) abo.fi